

Arnon Grunberg

Slachters en psychiaters

Nijgh & Van Ditmar
Amsterdam

DE GETUIGE ALS MINNAAR VAN ZONDAARS

'Ik schrijf omdat ik wil weten hoe mensen dat doen, leven.'
Kamermeisjes en soldaten

In 2008 verscheen *Kamermeisjes en soldaten*, met de ondertitel *Grunberg onder de mensen*. Dat boek bevat de reportages die ik maakte tussen 2006 en 2008, beginnend met mijn eerste reportage over de Nederlandse missie in Afghanistan, en eindigend met een reportage over mijn werk als treinsteward in Zwitserse restauratiewagens – mijn favoriete traject was dat van Zürich naar München. Daar ontmoette ik meer reizigers en medewerkers aan wie ik nog weleens terugdenk dan op de andere routes, Zürich-Genève en Interlaken-Luzern, waarop ik werkte. Veel treinroutes in Zwitserland hebben iets romantisch, maar Zürich-München langs het Bodenmeer... (“De mens die in de restauratiewagen gaat zitten is een egoïst,” zegt Yvo Locher, president-directeur van Elvetino, het bedrijf dat de catering verzorgt op Zwitserse treinen.’ Hij bedoelde een hedonist denk ik, maar ach, hedonisme en egoïsme ontlopen elkaar nauwelijks. Mensen zoeken genot tegen een bewegend decor, zoveel is zeker.)

Maksim Gorki had Isaak Babel, een van mijn voorbeelden, het advies gegeven om onder de mensen te gaan en zo een betere schrijver te worden. Dat advies besloot ik op te volgen, vanaf mijn eerste ‘missie’ in Afghanistan tot op de dag van vandaag, met iets dat het midden houdt tussen ijzeren discipline, hartstocht, en overwonnen afschuw.

In *Kamermeisjes en soldaten* schreef ik naast eerdergenoemde onderwerpen ook over het Israëliëse leger, over mennonieten in Paraguay, over de trage afloop van de burgeroorlog in Peru en de neveneffecten van idealisme, over de pedopartij in Nederland, over de oorlog in Irak, en over mijn werk als kamerjongen in een Beiers hotel – om slechts enkele reportages te noemen.

Maar met het verschijnen van *Kamermeisjes en soldaten* was mijn

behoefte om onder de mensen te gaan natuurlijk niet verzadigd. Ik ging door waar ik in 2008 was gebleven.

In dit boek zijn de reportages verzameld die ik tussen 2009 en 2020 schreef. Een enkele reportage bleek dat woord niet helemaal te verdienen en is dus ook niet opgenomen. (Zo heb ik reportages niet opgenomen die gingen over mijn tijd als performer in een installatie van Tino Sehgal in het Stedelijk Museum in Amsterdam, mijn tijd als acteur in een toneelstuk van Thomas Bernhard tijdens het Zeelandfestival, en mijn verblijf van enkele weken op Lanzarote, waar kunstenaars voor mij in een ruïne een huis hadden gebouwd.)

Irak, Afghanistan, Palestina en Israël keren in deze bundel terug, zij het in een andere hoedanigheid – vooral omdat de oorlog zelf, die nog volop aanwezig was in *Kamermeisjes en soldaten*, naar de achtergrond bleek te zijn gedrukt. De soldaten verdwenen langzaam in de verte; slachters en hulpverleners rukten op.

De nieuwsgierigheid naar het leven van andere mensen is onbevredigbaar. Hoe mensen leven hangt uiteraard af van tijd en plaats, de omstandigheden die naast individuele eigenaardigheden een cruciale rol spelen. Maar waar de culturele eigenaardigheid begint en de volstrekt persoonlijke eigenaardigheid ophoudt is moeilijk aan te geven. De nieuwsgierigheid naar het leven van andere mensen is ook nieuwsgierigheid naar onbekende (sub)culturen en levensovertuigingen, naar minder bekende effecten van religie en ideologie, en naar al die andere strategieën die wij ontwikkeld hebben om betekenis in het leven te vinden.

De schrijver die onder de mensen gaat, komt en vertrekt weer. Dat maakt zijn missie dikwijls tot een heikele onderneming. Weinig is eeuwig, maar het verblijf van de schrijver is wel erg tijdelijk. Van de morele dilemma's die dat met zich meebrengt ben ik mij steeds bewuster geworden. Leven is natuurlijk één groot moreel dilemma – hoewel het raadzaam is niet in de val te trappen om alles terug te brengen tot moraal.

Onder de mensen gaan is geen kwestie van gluren; je verbindt je, hoe tijdelijk ook, met de mensen die je hebben binnengelaten in hun leven. Een enkele keer is die verbinding tegen de tijd bestand gebleken.

Recentelijk zei filosoof Th.C.W. Oudemans tegen me dat een filosofisch gesprek bestaat bij de gratie van de bereidheid je te laten raken door wat de ander te zeggen heeft. De schrijver die getuige wil zijn, kan dat alleen dankzij de bereidheid zich te laten raken, zonder in sentimentalisme of quasi-moralistisch pathos te vervallen. Je verandert door

wat je meemaakt – soms onmerkbaar, en soms doordat de ander in je gezicht explodeert als een granaat. Zijn lijden trekt je, hoe tijdelijk ook, even mee de diepte in.

De getuige is rechter noch aanklager – en als hij aanklaagt, dan doet hij dat tegen zijn zin in. Het oordeel is dikwijls de vijand van kennis, de doder van nieuwsgierigheid, en meer dan eens de dwarsbomer van reële menselijke betrokkenheid.

Het oordeel van de schrijver over het vreemde bed waarin hij gaat liggen doet niet ter zake. De beschrijving is afdoende, en tussen het afleggen van getuigenissen hoopt men op genade. Soms komt het getuigen zelf dicht in de buurt van genade, zoals ik mocht meemaken in Oekraïne, de eerste reportage in deze bundel.

Hij bestaat uit een mengeling van ongekende brutaliteit en zelfmedelijden.

A Foreign Affair, 2008

Tijdens mijn met hulp van een Amerikaans bedrijf georganiseerde zoektocht naar een bruid in het zuiden van Oekraïne – een zoektocht die mij zo intens bijbleef dat hij jaren later diende als inspiratie voor een deel van mijn roman *Goede mannen* – stuitte ik op een definitie van mannelijkheid die me is bijgebleven en die mij nog altijd juist voorkomt: een combinatie van brutaliteit en zelfmedelijden. Het zelfmedelijden is de katalysator van de brutaliteit. Ook in de internationale politiek zijn er veel succesvolle uitbaters van deze mannelijke identiteit. De negatieve term *toxic masculinity* lijkt eerder bij te dragen aan de bestendiging dan aan het langzaam verdwijnen van een typisch soort van mannelijkheid. Wat voor de een giftig is, is voor de ander immers een troost. Zelfs de Eeuwige Vader kan in de Bijbel her en der op brutaliteit en zelfmedelijden worden betrapt.

We zijn nog lang niet van de man af, wil ik maar zeggen. In de buitenwijken van een drietal steden in het zuiden van Oekraïne heb ik hem gezien zoals ik hem nooit eerder zag: vervallen en toch vitaal, verteerd door onzekerheid, desondanks bereid tot een *last stand*, en altijd op zoek naar de genade van de wellust.

Wie heeft er vijfduizend koffielepeltjes besteld?

In Irak is niets absurd, 2009

Mijn tweede reis naar Irak, in de winter van 2009, stond in het teken

van het nachtleven in Bagdad dat, zei men, langzaam weer aan het worden was zoals het ooit geweest scheen te zijn. Tussen het nachtleven door trok ik ook een week of twee op met Amerikaanse troepen, die steeds beter werden in het in leven houden van de eigen gewonden. De gigantische bureaucratie die het leger is dreigt altijd weer te verdrinken in eigenaardigheden die men met protocollen hoopt te bestrijden, en soms blijken die protocollen de vijand te zijn.

De oorlog was in een gelijkspel geëindigd, maar als Amerika gelijk speelt in Irak mag dat verlies heten. Op een goed moment dook op de Amerikaanse basis een onverwacht grote hoeveelheid koffielepeltjes op. Tussen het vechten, eten, slapen, en winnen van *hearts and minds* door moet er namelijk wel in de koffie geroerd worden. Over de *hearts and minds* hoor je vrijwel niemand meer. Die zijn opgegeven. Ik dagdroom weleens over een verlaten Amerikaanse basis in de binnenlanden van Irak, waar een woestijnwind door het laatste overschot aan koffielepeltjes waait.

Magere mensen zijn het moeilijkst (...)

Voet voor voet, schouder voor schouder, 2009

Nadat ik in 2007 als kamerjongen in een driesterrenhotel in Beieren gewerkt had, leek het werk van masseur mij het logische vervolg voor de ambitieuze getuige die niet alleen wil zien, maar ook wil voelen. Ik volgde een snelcursus, waarna het lastig bleek te zijn om in Nederland als ongediplomeerd masseur aan de slag te gaan. Ik moest uitwijken naar Roemenië, waar ik in een verlaten kuuroord (het woord 'kaputt' viel dagelijks) een heerlijke zomer beleefde. Het was de zomer waarin ik mijn smetvrees overwon en leerde om het sterfelijke lichaam, ongeacht leeftijd en geslacht, te omarmen – mits het omarmd wilde worden, dat spreekt vanzelf.

Kaputt is het kuuroord, kaputt zijn de laatste gasten, kaputt is de masseur, maar de verlangens leven. Onze verlangens zijn onsterfelijk.

De waarheid kost duizend euro.

Wonderzalf en genocide, 2009

De term 'de Balkan' is bijna een pejoratief geworden, sinds het werkwoord 'balkaniseren' furore heeft gemaakt na de oorlog in het voormalige Joegoslavië. Toch kan iedere ware absurdist op de Balkan alles vinden wat zijn hartje begeert. Natuurlijk, de ware absurdist vindt vrij-

wel overal wat zijn hartje begeert, maar op de Balkan vindt hij meer dan elders. Ook het absurdisme mag een thuishaven hebben.

Daar, op de Balkan, vond ik nonnen die wonderzalf produceerden (en wel wat zagen in een Nederlandse afzetmarkt), broers van oorlogsmisdadigers die de waarheid verkochten (in tijden van nood gaat ook de waarheid, of beter gezegd het ware verhaal, in de aanbieding), en de oorlogsmisdadigers zelf (die troost bleken te vinden in poëzie).

De Balkan rukt op. Met of zonder poëzie. En nee, dat is geen waar-schuwing noch een oordeel.

Je moet je gewoon niet als spion gedragen.

Het dadaïsme is niet dood, 2011

Hoe voorkom je voor een spion te worden aangezien? De echte spion vermomt zich, bijvoorbeeld als toerist. Maar de schrijver/getuige die geen spion is en toch alles wil weten, moet ook hij zich vermommen?

Transnistrië is een kleine, onafhankelijke staat, die ingeklemd ligt tussen Moldavië en Oekraïne en door vrijwel geen land erkend is. Het is de enige plaats waar ik bij aankomst werd gewaarschuwd me niet als spion te gedragen en waar ik na mijn vertrek te horen kreeg dat ik er nooit meer welkom was, als ik mijn leven zeker wilde zijn.

Tussen aankomst en vertrek was iets misgegaan, althans vanuit het perspectief van enkele vertegenwoordigers van de Transnistrische staat.

De getuige die dingen ziet die niet voor zijn ogen bestemd zijn, wordt al snel aangezien voor spion – zo bleek maar weer eens. Transnistrië was een plek waar de consequenties van geopolitiek op micro-niveau al te zichtbaar worden. En je bent waar je voor wordt aangezien; identiteit is een misverstand.

Als Afghanistan een auto is, dan hebben we hem tegen de boom gereden.

Een leger zonder traditie, 2011

De Bundeswehr in Afghanistan. Ik word bijna melancholisch als ik denk aan de Talibar, het café op de Duitse basis nabij Kunduz, waar de Riesling heerlijk smaakte en zeer betaalbaar was. De militairen en adviseurs waren openhartig, alsof zij wisten wat zou komen. Ze hadden de tekenen aan de wand gezien in de dorpen die zij doorkruisten, in de agenten die zij opleidden, in de schoten die dagelijks te horen waren. In Afghanistan zou het geen gelijkspel maar een nederlaag worden; het

ging erom de nederlaag zoveel mogelijk te beperken.

Ach, de Talibar, daar sprak men met kennis van zaken over het zoveelste land dat tegen een boom was gereden. Zolang je een toeschouwer bent, is het betrekkelijk gemakkelijk het ongeluk met kille precisie te analyseren.

De burgemeester is geen beroeps politician, hij is wijnmaker.
Vreugdevolle stad in crisis, 2012

De beperkingen van het geheugen zijn vaak een zegen. De Griekse crisis lijkt bijna net zo ver weg als de oorlog in Joegoslavië, en de voorstellingen dat het einde van de euro en het einde van de EU zouden beginnen in Griekenland zijn vooralsnog niet uitgekomen. Het kan niet genoeg worden benadrukt dat het verleden bitter weinig garantie voor de toekomst biedt. Hooguit kan gesteld worden dat de doemvoorspelling, die dikwijls de schijn van diepzinnigheid wekt, in de regel niet uitkomt.

Kerst 2012 bleek het juiste moment om naar de Griekse stad Thessaloniki af te reizen. De burgemeester van deze stad was een internationale ster geworden, die bewoners en bezoekers eraan herinnerde dat het leven een permanente, al dan niet vreugdevolle crisis is.

Ik wil haar hier niet hebben. Straks hangt ze in het trapgat.
Soms kun je niet zoveel doen, 2015

De psychiatrie en de hulpverlening lopen door deze reportages, zoals ze ook door het leven lopen. De hulpverlener is overal, zij het dat hij niet altijd wordt opgemerkt.

Mijn tijd bij de crisisdienst in Rotterdam diende als inspiratie voor mijn roman *Moedervlekken*. Ik identificeerde me met de psychiater, die ik door nachtelijk Rotterdam had zien zwalken als een machteloze priester die zijn geloof is kwijtgeraakt maar zijn gemeente niet in de steek wil laten.

Overal loert het gevaar van de escalatie, en maar al te vaak in de vorm van zelfvernietiging.

De machteloze hulpverlener trekt zich wijselijk terug wanneer hij ziet dat zijn aanwezigheid de situatie alleen maar erger kan maken.

Misschien was deze reportage voor mij het omslagpunt, of althans een omslagpunt; voor het eerst begon het werk van de getuige aan de getuige te knagen.

Vandaag slachten we Sabrina en Pebbels.

De geur van vers bloed, 2016

Wat aan de dood – althans, aan deze dood – vooraf bleek te gaan, was opwinding. Diep in het ene slachthuis trof ik de slachter als taoïst aan. In een ander slachthuis stuitte ik op de slachter als Charlie Chaplin in *Modern Times*. Ik portretteerde de slachters voor ik zelf aan het werk werd gezet.

Het slachten wende; de geur bleek, op de inhoud van de darmen van de varkens na, mee te vallen. De ingewanden waren net een kunstwerk.

De getuige deed zijn werk. Hij dreef de varkens met zachte hand naar de lift, waar ze verdoofd zouden worden – een andere manier om te zeggen dat ze hersendood werden gemaakt, voorafgaand aan de andere dood.

Niet de dood is het probleem, maar het leven dat eraan voorafgaat.

Dezelfde filosoof die ik eerder aanhaalde (omdat hij stelde dat een filosofisch gesprek alleen kan bestaan bij de gratie van deelnemers die zich laten raken) zei dat koeien en varkens ons verleiden met hun vlees, zodat zij zich dankzij ons royaal en effectief kunnen blijven voortplanten. Wij zijn de knechten van het vee dat ons al te goed verleidt, met hun karbonades, zoals de huisdieren ons verleiden met hun vacht en hun ogen.

Wie het handwerk van de dood van nabij heeft gezien, gaat voortaan als zondige carnivoor door het leven.

Ik heb een angorakonijn,' zegt ze, 'een schildpad en een hond, en deze papegaai heet Simna.

Here's to the hearts that break, 2019

De getuige getuigt ook over het eigen leven. Een reis door het Westen van Amerika met als onderwerp liefde en seks in de Verenigde Staten ontpopte zich tevens tot een relaas over de eigen relatie en het einde daarvan.

Ik had het plan opgevat met Roos, mijn toenmalige vriendin, alle staten van Amerika te doorkruisen. Van elke reis zou ik een reportage maken, waarbij verschillende thema's aan bod zouden komen – we dachten aan religie, liefde en seks, straf, werk, en ziekte. Zij deed research en maakte foto's, ik schreef.

In 2018 hadden we Arizona, New Mexico, Texas en Oklahoma doorkruist, op zoek naar God in Amerika. We hadden talloze valse profeten

gevonden, de een nog net iets meer profeet dan de ander.

In 2019 zou 'liefde en seks' het thema van de reis zijn, maar het werd een reportage over het einde van onze relatie. Ook in het eigen vlees moet worden gesneden. Na de ingewanden van de koe zijn de eigen ingewanden aan de beurt. Het bleek een van de meest pijnlijke reportages te zijn, om te beleven, als dat het woord is, en om te schrijven, ook een reportage die verhoudingsgewijs veel reacties losmaakte.

Roos las de reportage – die uit meerdere delen bestond – en gaf toestemming voor publicatie. Ze schreef tevens een antwoord in de vorm van een brief aan mij, die ook is opgenomen in dit boek.

Een dialoog tussen ons die daarna nog is verschenen in *Vrij Nederland* hebben we uiteindelijk besloten niet op te nemen, hoe waardevol die dialoog wat mij betreft ook is. Liefdesverdriet bleek het thema van deze reportage, maar dat is niet het thema van dit boek.

Nieuwsgierigheid naar de ander is onvermijdelijk ook nieuwsgierigheid naar jezelf, omdat de ander je altijd iets over jezelf leert. Zoals een portret van jezelf altijd ook een portret van de ander is, zo is een portret van de ander altijd ook een beetje een portret van jezelf.

Het was acrobaat Jans uit de reportage over het circus die mij eraan herinnerde dat je door de pijn heen moet blijven lachen.

Wellicht ten overvloede, de reportages zullen niet stoppen. Er is nog veel te ontdekken, de nieuwsgierigheid neemt niet af, de dialoog met de ander lijkt mij essentieel voor werk en leven.

Hannah Arendt noemt Jezus 'de grote minnaar van zondaars.'^{*} Zonder mijzelf met de mensenzoon te willen vergelijken, komt het mij voor dat al deze reportages mij langzaam veranderd hebben in een minnaar van zondaars.

Leven is uiteindelijk altijd leven met eigen en andermans zondes.

Misschien ben ik nog geen grote minnaar, maar wat niet is kan komen.

Arnon Grunberg

New York-Amsterdam, november 2020

---

^{*} Hannah Arendt, *Verantwoordelijkheid en oordeel*, Lemniscaat, Rotterdam 2020.